

Pánczél Petra

Varázslatos ősi nevek

„Csecse-becse”, „csiri-biri”. Mondjuk gyakran az előbbit valami szépre, jóra, az utóbbit gyerekeknek, játék közben. De mi az a becse, s mi lehet a biri? Szólás-mondás? Hangutánzás? Nekünk már csak értelmetlen szójátéknak tűnik, pedig jelentése is van. A becse kincset, a biri varázslót jelent... magyarul. Sőt, nagy kezdőbetűvel írva, ősi személynévekké alakulnak. Olyan nevekké, melyek használata rég kikopott a magyar nyelvből, ám a hangalak is, és a jelentés is megmaradt... játékos formában örízve egy darabot az időből.

Három évvel ezelőtt jelent meg Budapesten, magánkiadásban Szegedi Csanád: Magyar eredetű keresztnévek kincses tára című könyve. A szerkesztő több mint 8200 régi magyar nevet gyűjtött össze az „öregektől”, főleg Erdélyből, s közel hatszáz névmagyarázat is van a kötetben.

Első ránézésre csak furcsán hangzó férfi és női nevek gyűjteménye, néhol magyarázó szóval, szöveggel, s névnapi dátummal. Aztán kinyitjuk a könyvet másodszor is, harmadszor is, és századszor is... mert rejtvény van benne, történet van benne, varázslat van benne...

Magyar-magyar szótár. De mesekönyv is, ábécébe szedve, s mindenki maga írhat belőle szomorút, vagy humoros végűt. A szereplők adottak, az alakok, a jellemek, a foglalkozások, az életkor, s még a vallás is, a nevekből mind-mind kiolvasható.

Az is világos, hogy a név nem vész el, csak átalakul: keresztnévből sok esetben vezetéknév lett. Ilyen például az Avas, a Bán (méltóságnév), a Bedő, a Benkő (lelkileg, szellemileg erős férfi), a Bodor és Fodor (göndör hajú), a Demjén (legyőző), a Dorman, a Dózsa, a Gál (nagyvonalú, gáláns), a Geréb (veréb), a Gyárfás (idős férfi), az Iharos (csapongó természetű), a Kardos, a Nemere (nyughatatlan), az Ódor (utazó, világot látó) és a Zente (jámbor).

Vajon gondolunk-e arra, utazásaink alkalmával, hogy egy-egy megma-gyarázhatatlannak tűnő településnév szintén régi magyar nevet rejt? A zalaiak (a Zala összekötőt jelent), tudják-e, ha Batykon áll a vonat, hogy az is egy régi személynév, és a somogyiak, hogy a Somogy somfás helyet takar?

Ha pedig a becse kincset jelent, akkor Becsehely az „kincses-hely”, ami igaz is, hisz Zala legrégebb

idő óta lakott településéről van szó, ahonnan római kori leletek kerültek elő, nem kis számban. De gondolhatunk a „becses” szavunkra, melyet valami fontos értékes, kincset érő dolog kapcsán használunk. Ám ha ezt valaki „megbecsteleníti”, mérünkben vagy bánatunkban azt mondjuk az illetőre, hogy bizony nem volt túl „becsületes”.

A településneveknél maradványként említhetjük Cserszegtomajt, melyben a Tomaj hallgatag, mogorva férfit jelent, vagy Galambokot, melyben a Galamb női név mögött a szerető jelentés húzódik meg, s ugyanezt jelenti a Gerle is. Nagyrada, történetünkben ragyogó hely lesz, mert a Rada, Radó fényt adót, sugárzó férfit jelent, a Surd pedig herceget. Baja, Buda, Bucsu, Borsod, Fonyód, Kapolcs (kapocs), Monor, Nógrád, Ózd, Siklós, Szakácsi, Szatmár, Vác, Villány, Zánka szintén személynévként szerepelt. Férfi és női nevek ugyanolyan szép számban találhatóak a helységnevek, földrajzi nevek között, s bőven van példa a magánhangzók, más-salhangzók tájegységenkénti változásaira is. A zalai Börzönce, Döbröce, Csömödér, Dobron(hegy) az erdélyi gyűjtésben Berzence, Debrő/Debröce, Csödömér, Dobrun férfinévként található meg.

A könyv alapján akár egy idilli világot is elképzelhetnénk, de ez nem volna helyénvaló, mert a megelevenedő figurák nem jobbak, nem rosszabbak, nem szebbek és nem esetlenebbek, mint mi vagyunk néhány száz, vagy ezer évvel később. Inkább találékonyabbak, (ön)ironikusabbak nálunk, hiszen a névként használt szavak jelentése rengeteg dologra utal, amit őszintén, szívből használtak. Ha tetszett a viselőjének, ha nem. Hiába, név és sors, már ősidőktől egy, csak nem mindig veszünk róla tudomást.

Testalkatilag egy férfi lehet például Kurta (rövid, kicsi), vagy Örkény (félelmet keltő), egy leány pedig Delinke (szép teremetű), vagy Sudárka (magas, karcsú). A korabeli szülők Büvellő (szépségével elbűvölő) lányukat minden bizonnyal szívesebben adták hozzá egy Bajánhoz (gazdag, bajt elűző férfihez), mint egy Kajtárhoz (keresgélőhöz). És ha egy frigy mégsem okozott túl nagy örömet, a leány lehet, hogy belesze-retett inkább egy Barnába (a vigasztalás fiába), vagy egy Bónisba (többletet adó),

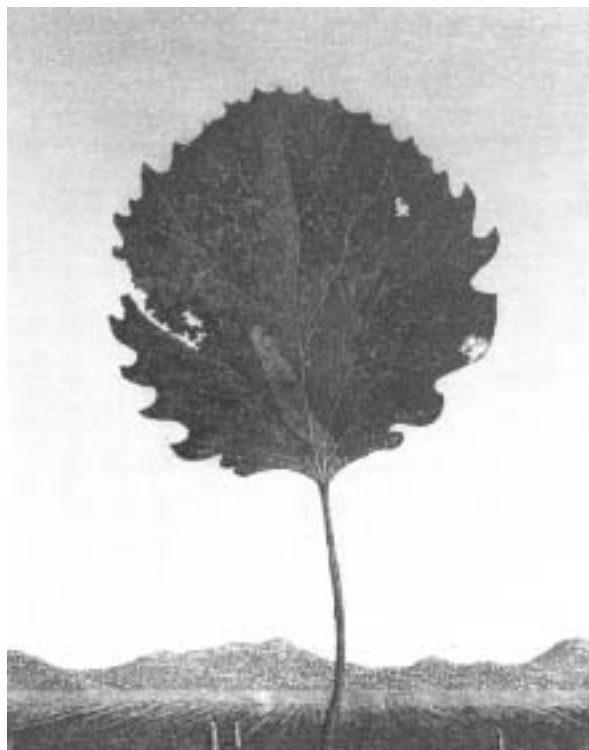
amit mondjuk egy Bocsárd (megbocsájtó) nevű férj talán el is nézett neki. Nem túl szerencsés sorsú szülők gyakorta adtak sikerre, gazdagságra, nagyságra utaló nevet gyermekeiknek: a Bedecs karddal jól bánó harcost, a Ders derűs, boldog férfit, az Etre tette készit, a Gyenes megbízhatót, karakánt, a Koppánd győzedelmezt, Terebestyén tekintélyest, Vajta a legjobbat jelenti.

A névadás beszédes volt, rengeteget elárult viselőjéről. A sokat kiabáló csecsemőnek (vagy vénasszonyoknak?) nem hiába adták a Rikács nevet, a csábító leánynak a Csábost, a hasonló vonzerővel megáldott fiút pedig Bácsnak (bácsinak?) hívták. A forró fejű férfinek a Sükösd, a balkezesnek a Szalók, a tanítónak, hir-detőnek a Szórád név adatott. A könyvet figyelmesen lapozgatva harcosok (Azár, Bajnok, Csatád), hősök (Dalia, Demjén, Örs), mágusok (Csanád – a legfőbb energia birtokosa, Majlát – jövőbe látó, Margó, Rába – a világosság –, és a nap gyermeke), szép ajkú, jó és tiszta leányok (Ajsa, Mira, Jolánka, Fehéra) elevenednek meg. A társadalmi helyzet (Szolgád), a testi hiba (Füles), a gyenge jellem (Fajsz, a falánk) ugyanúgy kiolvasható, mint a tiszteletre (Könd vagy kend?), gúnyra (Csunyus), vallásra (Lehel, a teremtő, Bojtorján az Isten botja) utaló névválasztás.

Jellemzőek a színekre, állatokra, vagy természeti jelenségekre utaló elnevezések is. A Kese még ma is szökét, a Kara feketét jelent. A ragadozó állatok és madarak iránti tisztelet jeléül sok fiú kapott Bese (kánya), Barsz (párduc), Karácson (kerecsen sólyom), Károly (karvaly), Karsa (ölyv), Kaplony (tigris) nevet. A leányokat inkább valamely lenyűgöző jelenségről, szép tárgyról, vagy virágokról nevezték el. Bársonyka, Biborka, Bogárka, Csillavér, Füzike, Gyöngyvér, Hajnal, Mályva, Őszike mind erre utaló névadások. Ugyanilyen fontos volt a fényhez (Luca virradatkor született), naphoz és az anyasághoz köthető személynevek alakulása is a lányok esetében. „Pir” és „Ré” tövű nevek mind a napra (Piri, Piriba, Pirid, Pirit, Pirka, Piróka, Piros, Réka, Rékás, Rébe, Rege, Réta) utalnak. Az „Em” tövűek, pedig az emlére, anyaságra, csecsemő ellátására (Emese, Emőke, Emse, Emike, Emice). Kiolvasható az is, hogy ki hányadiknak született egy családban: Ella az elsőszülött, Egyed egyetlenke, Ete, a hetedik gyermek, Ond a tizedik.

A könyv szerkesztője, ahogy az a bevezetőben olvasható, nem „délibábos nyelvészkedésre”

törekedetett, nem irt le olyant, aminek nem biztos a jelentése. A kötet nem is tudományos értekezés, és nem hasonlít etimológiai szótár „hangulatú” névmagyarozatokra sem. Hasonlít viszont számos olyan szavunk tárára, melyet már csak mondókákban, kiszámolóokban, „csúfolókban” hallunk gyerekektől. Ők még lehet, hogy tudnak valamit, ösztönösen ráéreznek a szavak ízére, hangulatára jelentésére. Amíg a tudatlan felnőttek rájuk nem szólnak, hogy ne beszéljenek össze-vissza, értelmetlen halandzsanyelven. Pedig a nevekben rejtett üzenetek nem csak gyerekeknek szólnak, a névsorba rendezett mesekönyvben bárki megtalálhatja a saját történetét. Csak fel kell ütni a könyvet, izelgetni a nevek mögött megbúvó ősi szavak jelentését. A Kálmán például azt jelenti, hogy „megmaradt”, „aki túlélte”, mint ahogy a 8200 név és szó is átvészelt az évszázadokat. A születendőknél, pedig ennek tudatában, bátran lehet választani a könyvből valami találót, reménykeltőt... valami bűvös nevet.

Vainő Rouvien: Őszi emlék